

ТЭАРЭТЫКА-МЕТАДАЛАГІЧНЫЯ АСПЕКТЫ ПРЫКЛАДНОЙ КУЛЬТУРАЛОГІІ

Разглядаюцца тэарэтыка-метадалагічныя асновы прыкладной культуралогіі як навуковай і вучэбнай дысцыпліны, у якасці якіх выступаюць асобныя культуралагічныя, філасофскія, псіхалага-педагагічныя тэорыі. Акцэнтуюцца ўвага на выяўленні аб'екта, прадмета і кірункаў тэарэтыка-прыкладных ведаў аб культуры і яе суб'ектах. Аналізуюцца тэарэтычныя напрацоўкі беларускіх даследчыкаў у галіне прыкладной культуралогіі, выказваюцца меркаванні аб дзейнасці сацыякультурных інстытутаў у сучасных умовах.

Культуралогія як ніякая іншая навуковая дысцыпліна ў апошнія гады зведае вельмі сур'ёзныя змены. У перыяд сістэмнай трансфармацыі грамадства ўзрастае яе роля як навукі, што вывучае і распрацоўвае метадыку мэтанакіраванага прагназавання, кіравання працэсамі фарміравання індывіда – суб'екта культуры – і яго пераўтварэння з чалавека разумнага, што валодае тэхналогіяй вытворчасці, у чалавека творчага, які паўсядзённа ўвасабляе высокія культурныя каштоўнасці, нормы і ідэалы ва ўсіх сферах жыццядзейнасці. Сёння культуралогія як навуковая дысцыпліна падзяляецца на дзве асноўныя галіны. Даследаваннем культурных працэсаў і з'яў, якія ўзнікаюць і функцыянуюць на падставе агульных заканамернасцей развіцця сацыякультурнага жыцця людзей, займаецца *фундаментальная культуралогія*. Вывучэнне і фарміраванне прынцыпаў і тэхналогій мэтанакіраванага рэгулявання культурнымі працэсамі, арганізацыя дзейнасці асобы ў сферы культуры складаюць змест спецыяльнай галіны навуковага пазнання – *прыкладной культуралогіі*. У краінах, якія перажываюць глыбокую сістэмную трансфармацыю, усё шырэй распаўсюджваецца прыкладное выкарыстанне сацыяльных навук. Яно абумоўлена ўзрастаючым запытам на спецыялістаў-культуралагаў у розных галінах сацыякультурнага жыцця. У сферы рэгіянальнага і лакальнага кіравання патрэбны спецыялісты, здольныя распрацоўваць і рэалізоўваць праграмы і праекты, якія звязаны з сацыякультурным развіццём, фарміраваннем арганізацыйнага асяроддзя.

У сувязі з гэтым для назапашвання ведаў аб культуры неабходна ўзмацніць рацыянальна-навуковую тэарэтычную арыентацыю ў культуралогіі, з аднаго боку, і акцэнтаваць тэарэтычную абгрунтаванасць прыкладных распрацовак – з другога. Такім чынам, фарміраванне прыкладной культуралогіі абумоўлена аб'ектыўнымі патрэбнасцямі грамадскага развіцця. Ва ўмовах сістэмнай трансфармацыі постсавецкіх краін яна з'яўляецца звяном, што злучае культуру як інтэгральную з'яву духоўнага жыцця і канкрэтнага індывіда, уключанага ў сацыякультурную дзейнасць.

Як навука аб культурных працэсах, заканамернасцях іх развіцця і механізмах рэгулявання прыкладная культуралогія абапіраецца на канцэпцыі, абгрунтаваныя фундаментальнай культуралогіяй. Важнае значэнне для развіцця гэтай галіны культуралагічных ведаў маюць канцэпцыі эвалюцыянізму (Э.Тайлар, Л.Морган, А.Басціян, Ш.Летурно), дыфузіянізму (Ф.Ратцэль, Л.Фрабеніус, Т.Хеердал), этнічныя канцэпцыі культуры і гульнёвыя формы сацыякультурнай дзейнасці (Э.Берн, Ю.Брамлей, Й.Хейзінга), канцэпцыя фарміравання духоўнага свету чалавека і асобна арыентаванага працэсу далучэння індывіда да культуры (Л.Карсавін, К.Маркс, В.Разанаў, С.Франк, З.Фрэйд, Э.Фром, Ф.Энгельс і інш.).

Навуковае вызначэнне механізмаў культурна-асветніцкай дзейнасці і метадыкі стымулявання сацыяльна-культурнай творчасці магчыма з дапамогай філасофскіх ідэй аб захаванні і далейшым развіцці духоўнага жыцця і духоўнай спадчыны народа (І.Абдзіраловіч, М.Бярдзьеў, М.Багдановіч, Я.Купала, Д.Ліхачоў, У.Салаўёў і інш.).

Істотную ролю ў навуковым асэнсаванні сацыяльна-культурнай дзейнасці адыгралі вучэнне аб прынцыпах сацыядынамікі культуры (М.Вэбер, А.Моль, П.Сарокін), закон прыярытэтнасці культуры ў грамадскім развіцці (С.Аверынцаў, А.Арнольдаў, У.Біблер, Э.Маркаран, Х.Артэга-і-Гасет, А.Швейцар, К.Ясперс). Абапіраючыся на гэтыя прынцыпы, заснавальнікі прыкладной культуралогіі змаглі вызначыць эфектыўныя механізмы забес-

пячэння культуры працы, пазнання, быту, адпачынку, сацыяльных адносін, дзелавых і асобных стасункаў.

Метадалагічнай базай дыферэнцыяцыі і інтэграцыі сучасных тэхналогій далучэння розных груп насельніцтва да свету культуры з'яўляецца тэорыя культурна-гістарычных тыпаў і лакальных цывілізацый (М.Данілеўскі, А.Тойнбі, О.Шпенглер).

У прыкладной культуралогіі шырока выкарыстоўваюцца ідэі аб маральна-эстэтычным патэнцыяле культуры (І.Кант), аб мастацкай культуры як сродку духоўнага развіцця асобы (М.Каган, М.Крукоўскі, К.Сакалоў і інш.).

Для вызначэння арыенціраў культурнай палітыкі істотнае значэнне маюць прагнастычныя канцэпцыі культуры, якія ўзніклі на мяжы ХХ–ХХІ стст. (І.Бястужаў-Лада, М.Арыярскі, А.Тофлер, Ф.Фукуяма і інш.).

Такім чынам, прыкладная культуралогія як навука аб заканамернасцях, сродках, метадах і формах далучэння чалавека да свету культуры знаходзіцца на сумежжы фундаментальнай культуралогіі з іншымі галінамі сацыяльна-гуманітарных навук, што дазваляе выпрацоўваць тэарэтычныя канцэпцыі і практычныя рэкамендацыі, накіраваныя на ўдасканаленне ўмоў фарміравання і развіцця суб'ектаў культуры, на аптымізацыю працэсаў сацыялізацыі, інкультурацыі і самарэалізацыі асобы.

У рамках культуралогіі як адзінай навукі аб культуры прыкладная культуралогія цесна звязана з сістэмай чалавеказнаўства, метадалагічнымі і метадычнымі прынцыпамі якой грунтуюцца на заканамернасцях самарэалізацыі творчых патэнцый асобы, абапіраюцца на сацыяльна-псіхалагічныя механізмы задавальнення і далейшага развіцця яе духоўных інтарэсаў і патрэбнасцей. Фарміраванне асобы прадугледжвае працэс засваення індывідам сфарміраваных стагоддзямі ідэалаў і каштоўнасцей. Каштоўнасці культуры, якія спасцігаюцца сродкамі прыкладной культуралогіі, адлюстроўваюць багацце і разнастайнасць культуралагічнай дзейнасці чалавека і шырыню крытэрыяў яе ацэнкі. Механізмы іх засваення, безумоўна, павінны ўлічваць спецыфіку пэўных каштоўнасцей, грунтавацца на тэхналогіі, якая арганічна спалучае метады фарміравання грамадскай свядомасці і метады ўцягнення ў сацыякультурную дзейнасць, праз якую веды пераўтвараюцца ў перакананні, нормы і прынцыпы паводзін.

У сувязі з гэтым роля прыкладной культуралогіі бачыцца ў выяўленні эфектыўных механізмаў пагружэння чалавека ў сацыяльна-культурнае асяроддзе праз засваенне ведаў і духоўных каштоўнасцей. Механізм засваення каштоўнасцей культуры ўзаемазвязаны са спецыфікай існуючага культурнага асяроддзя, з узроўнем развіцця сродкаў трансляцыі гэтых каштоўнасцей, з асаблівасцямі ўспрымання тых ці іншых з'яў і працэсаў культуры. Каштоўнасці культуры нельга навязаць сілай, яны могуць быць вынікам толькі свабоднага, актыўнага, асобна асэнсаванага выбару. Агульначалавечыя, нацыянальныя, рэгіянальныя ці іншыя каштоўнасці культуры павінны ўспрымацца сэрцам, а гэта магчыма пры ўздзеянні на эмацыянальную сферу чалавека.

На падставе вышэйсказанага можна зрабіць выснову, што *аб'ектамі* прыкладной культуралогіі з'яўляюцца культура і асоба, а *прадметамі* – працэс фарміравання культурнага асяроддзя; механізмы сацыялізацыі, інкультурацыі і самарэалізацыі асобы; тэхналогія вывучэння, задавальнення і далейшага развіцця духоўных патрэбнасцей і інтарэсаў людзей; метадалогія і метадыка далучэння асобы ці сацыяльнай супольнасці да свету культуры, сацыяльна-культурнай творчасці.

Вызначэнне аб'екта і прадмета прыкладной культуралогіі дазваляе выявіць важнейшыя яе праблемы. На наш погляд, асноўнымі праблемамі прыкладной культуралогіі з'яўляюцца вырашэнне комплексу пытанняў, звязаных з вывучэннем і распрацоўкай метадыкі фарміравання культуры індывіда, выяўленне аб'ектыўных магчымасцей забеспячэння рознабаковага развіцця асобы ў сферы працы, пазнання і адпачынку, маральна-эстэтычнага патэнцыялу сацыяльна-культурнай дзейнасці, якая ажыццяўляецца культурнымі інстытутамі і грамадскімі арганізацыямі. Сёння ў галіне прыкладной культуралогіі складваюцца некалькі выразных кірункаў.

Значная частка культуралагічных прац звязана з распрацоўкай *агульнай тэорыі культурнай палітыкі*. Як правіла, большасць з іх абмяжоўваюцца задачамі захавання культурных аб'ектаў і не тычацца іх сацыякультурнага функцыянавання. Але на постсавецкай прасторы, у тым ліку і ў Беларусі, пачалі з'яўляцца працы, дзе размова ідзе

аб сацыякультурнай палітыцы як аб культурных працэсах у кантэксце сацыяльных узаемадзеянняў. У тэарэтычных работах Я.Д.Грыгаровіч [3], У.П.Скараходава [7] вывучаюцца базавыя параметры іерархіі сацыякультурных каштоўнасных арыентацый грамадства, сістэма прыярытэтаў яго сацыяльнага быцця, сацыякультурныя нормы ўзаемадзеяння паміж асноўнымі дзяржаўнымі, грамадскімі інстытутамі і асобай. Фармулююцца сацыякультурныя асновы і канкрэтныя мэты дзейнасці ўласна культурных інстытутаў, адлюстраваны маніторынг дынамікі сацыякультурных запытаў сацыяльных і прафесійных груп, вызначаюцца галоўныя арыенціры нацыянальнай і рэлігійнай палітыкі, суадносяцца прынцыпы культурнай палітыкі з параметрамі сацыяльнай, эканамічнай, навуковай і адукацыйнай палітыкі.

Прыкладная культуралогія таксама ўключае пытанні, звязаныя з даследаваннем *тэорыі і методыкі дзейнасці культурных інстытутаў*. Як вядома, галоўнай функцыяй культурных інстытутаў з'яўляецца рэалізацыя культурнай палітыкі па сацыялізацыі і інкультурацыі асобы, якая праводзіцца мэтанакіравана і сістэматычна ў разнастайных формах уздзеяння на індывіда і ўстойлівыя групы насельніцтва. Названыя аспекты распрацоўваюцца ў даследаваннях А.А.Макаравай [6], А.І.Сцепанцова [8]. Безумоўна, як адзначаюць навукоўцы, намаганнямі толькі культурных інстытутаў немагчыма вырашыць задачу сацыялізацыі і інкультурацыі асобы. Эфектыўнасць культурнай палітыкі ў значнай меры залежыць ад яе міжгаліновага характару і скаардынаванасці работы разнастайных кіруючых структур сацыяльна-культурнай сферы.

Задачами прыкладной культуралогіі ў адносінах да дзейнасці культурных інстытутаў з'яўляюцца распрацоўка агульных сацыяльных і метадычных асноў іх работы ў сучасных умовах; удакладненне сацыяльных функцый, мэт і задач іх дзейнасці; распрацоўка сучасных метадаў і тэхналогій інстытуцыянальнай сацыякультурнай работы, міжгаліновага і ўнутрыгаліновага ўзаемадзеяння разнапрофільных культурных інстытутаў, спецыялізаваных метадык сацыякультурнай работы з асобнымі групамі насельніцтва (інвалідамі, ветэранамі, асобамі з дэвіянтнымі паводзінамі і інш.).

Не менш цікавы аб'ект даследавання прыкладной культуралогіі – *звычайная народная і масавая культура*. Шэраг праблем народнай культуры неабходна разглядаць у кантэксце інстытуцыянальных аспектаў. Да іх адносяцца некаторыя сацыяльныя абрады, якія маюць рэлігійнае паходжанне і ажыццяўляюцца нярэдка пад кіраўніцтвам святароў па традыцыйных сцэнарыях (вяселле, хрэсьбіны, пахаванне і інш.); палітычныя мітынгі і маніфестацыі, дэманстрацыі і іншыя ідэалагічныя імпрэзы.

Масавая культура займае прамежкавае становішча паміж спецыялізаванымі формамі дзейнасці і звычайнай культурай насельніцтва. Пры гэтым функцыя масавай культуры бачыцца перш за ўсё ў ролі своеасаблівага адаптара, “перакладчыка” з’яў спецыялізаванай культуры на мову звычайнага ўспрымання. Аналізам рэкламы як феномена масавай культуры актыўна займаецца І.А.Міцкевіч [5]. У паўсядзённым жыцці людзі сутыкаюцца з феноменам масавай культуры часцей за ўсё ў найбольш камерцыялізаваных праявах – эстрадна-музычным, эратычным і забаўляльным шоу-бізнесе, у “нізкіх” жанрах кіно і літаратуры, назойлівай і безгустоўнай рэкламе, нізкапробных публікацыях і перадачах СМІ. Па гэтай прычыне ў грамадстве склалася некалькі аднабокае ўяўленне аб масавай культуры як аб камерцыйнай, безгустоўнай і амаральнай “контркультурнай” тэндэнцыі. Безумоўна, масавая культура з’яўляецца “эрцац-прадуктам” спецыялізаваных, “высокіх” галін культуры. Яна не стварае ўласныя сэнсы, а толькі імітуе з’явы спецыялізаванай культуры, карыстаецца яе формамі, сэнсамі, нярэдка парадзіруе іх, рэдукуе да ўзроўню ўспрымання “малакультурнага” спажывацтва. Тым не менш не варта ацэньваць гэту з’яву адназначна негатыўна.

Магчыма, што масавая культура з’яўляецца эмбрыянальным папярэднікам нейкай звычайнай культуры, якая толькі нараджаецца і адлюстроўвае сацыяльны вопыт жыцця ўжо на постіндустрыяльным этапе развіцця, і ў працэсе селекцыі можа вырасці новы сацыякультурны феномен, параметры якога яшчэ невыразныя.

Важным кірункам прыкладной культуралогіі з’яўляецца распрацоўка *тэорыі і методыкі пазайнстытуцыянальных узаемадзеянняў*. У гэтым выпадку культурологам даводзіцца мець справу не з палітычнымі і іншымі сацыякультурнымі інстытутамі, а са слаба сістэматызаванымі і фармалізаванымі па сваім характары міжасобаснымі

сацыякультурнымі кантактамі і ўзаемадзеяннямі рознага ўзроўню інтэнсіўнасці. Між іншым гэтыя недахопы не сведчаць аб нізкай эфектыўнасці такога ўздзеяння. Кожны з нас добра ведае, наколькі эфектыўным можа быць уздзеянне на падлетка “дваровай кампаніі” – аднаго з найбольш тыповых узораў пазайнстытуцыянальных сацыякультурных ячэек узаемадзеяння.

Культуралагічны аспект гэтага кола праблем звязаны з даследаваннем механізмаў фарміравання і функцыянавання ў сацыяльных сетках, іх ячэйках і іншых малых сацыяльных групах агульных і спецыфічных каштоўнасна-нарматыўных устаноў, абумоўленасці іх характарыстык тыпалогіяй гэтых груп. Выявіць і выпрацаваць прынцыпы і метады апасродкаванага рэгулятыўнага ўплыву на сацыяльна-каштоўнасную накіраванасць устаноў падобных груп імкнуцца В.Л.Гуцько [4], І.Б.Вышинская [2] і інш.

Нарэшце, да прадмета прыкладной культуралогіі неабходна аднесці *індывідуальныя міжасобасныя сацыякультурныя ўзаемадзеянні*. На гэтым узроўні вядзецца пошук індывідуальных формаў псіхалагічна камфортных міжасобасных стасункаў, агульных інтарэсаў, супадзенняў у поглядах, ацэнках, інтэрпрэтацыях.

Падсумоўваючы вышэйсказанае, адзначым, што прыкладная культуралогія – гэта навука, якая знаходзіцца на стыку фундаментальнай культуралогіі з паліталогіяй, юрыспрудэнцыяй, сацыялогіяй, псіхалогіяй, педагогікай, выкарыстоўвае іх метадыкі і тэхналогіі па практычным уздзеянні на свядомасць і паводзіны людзей у інтарэсах рэгулявання іх культурна-каштоўнасных устаноў.

У апошні час з’явілася шмат навукова-тэарэтычных прац па сацыяльным праектаванні, сацыяльным удзеле, якія арыентаваны на распрацоўку метадаў і формаў далучэння насельніцтва да сацыяльна карыснай дзейнасці. Пашыраецца таксама навукова-метадычная праца па вызначэнні структуры і функцый сацыяльнай работы як галіны дзейнасці. У некаторых работах даследуюцца асаблівасці яе асобных кірункаў: дабрачыннасць, арганізацыя ўзаемадапамогі ў лакальных супольнасцях, сямейнае кансультаванне, пазашкольная работа з падлеткамі, работа з групамі рызыкі.

Аналіз даследаванняў дае падставу сцвярджаць, што сацыяльнае праектаванне, сацыяльная работа, сацыяльны ўдзел, тэхналогія арганізацыі сацыяльнага ўзаемадзеяння складаюць аснову фарміравання прыкладных ведаў.

1. *Ариарский, М.А.* Прикладная культурология / М.А.Ариарский. – СПб.: С.-Петербург. гос. ун-т культуры и искусств, 1999. – 530 с.

2. *Вышинская, И.Б.* Формирование культуры личности подростка в процессе социально-педагогической деятельности / И.Б.Вышинская // Проблемы выхавання, 2000. – №3. – С. 117–125.

3. *Грыгаровіч, Я.Д.* Прыкладная культуралогія: вучэб. дапам. / Я.Д.Грыгаровіч, А.І.Смолік. – Мн.: Адукацыя і выхаванне, 2005. – 216 с.: іл.

4. *Гутько, О.Л.* Анализ культурной идентификации учащейся молодежи / О.Л.Гутько // Мастацкая адукацыя і культура. – 2006. – № 1. – С. 8–11.

5. *Мицкевич, И.А.* Общество потребления: реклама в структурах повседневности / И.А.Мицкевич // Научные труды Респ. ин-та высш. шк. Философско-гуманитарные науки: сб. науч. ст. / редкол.: М.И.Демчук [и др.]. – Мн.: Респ. ин-т высш. шк., 2006. – С. 173–177.

6. *Макарава, А.А.* Сацыякультурная дзейнасць у сферы вольнага часу: стан, праблемы, пошукі / А.А.Макарава // Інфармацыйна-аналітычныя матэрыялы БелІПК. – Мн., 1995. – Вып. 3–4. – С. 1–8.

7. *Скараходаў, У.П.* Сацыядынаміка культуры сучаснай Беларусі / У.П.Скараходаў. – Мн.: Бел ДІПК, 2003. – 343 с.

8. *Сцепанцоў, А.І.* Кадры культуры як суб’ект сацыяльна-культурнага ўзнаўлення грамадства / А.І.Сцепанцоў // Веснік Бел. дзярж. ін-та праблем культуры. – 2005. – № 1. – С. 8–21.

9. *Флиер, А.Я.* Культурология для культурологов: учеб. пособие / А.Я.Флиер. – М.: Академический проект, 2000. – С. 75–88.

A.SMOLIK
**THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS
OF APPLIED CULTUROLOGY**

Theoretical and methodological aspects of applied culturology as a scientific and educational discipline which are mainly separate culturological, philosophic, psychological and pedagogic theories are investigated. The attention is accentuated on the detection of the object, the subject and the direction of theoretical and applied knowledge about culture and its actors. Theoretical groundwork of belarussian researchers in the field of applied culturology is analyzed; hypotheses about the activity of socio-cultural institutions in contemporary conditions are expressed.

РЕПОЗИТОРИЙ БГУКИ